

אשכולות

הצילון הטבוחי של תלמידי ישיבת כרם ביננה

פרשת פינחס

גליון 427 | כ"א בתמוז תשע"ז
(שנה אחת-עשרה)

19:26 **כניסת שבת**
20:30 **צאת שבת**
08:28 **סוזק"ש מג"א**

התפקיד שוחק, האהבה לא

עומר זרגרופ (ה')

פרשת פנחס, מבחינה עלילתית, מחולקת לכמה סיפורים מרכזיים: סיום סיפורו של פנחס, מפקד אוכלוסין, בנות צלפחד, וסמיכת יהושע. לכאורה, רצף אירועים מקרי לחלוטין.

טוב, לא לחלוטין. ידועים דברי רש"י על המפקד שלאחר ה"מגפה": "משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר, כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין, עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו, מחזירים במנין". כאן רש"י מביא 2 סיבות. הראשונה, לאחר העונש על הזנות עם בנות מואב, עם ישראל נמנים בגלל חיבתם לפני הקב"ה. והשנייה די דומה, רק הגורם המרכזי לספירה הוא משה ולא הקב"ה. בכל מקרה, שני הפרושים לא רציונליים במיוחד. למה לרש"י להביא לנו את שניהם?

לענ"ד, המפתח טמון בטיב הקשר של משה-ישראל-הקב"ה. אם נביט בסיפורו של פנחס, רובו בכלל נמצא בפרשה שעברה. לקיחת ששת הפסוקים האחרונים שלו ונתינת הכותרת "פנחס" מהם והלאה - מביאה איתה אמירה.

הפרשה שעברה מסתיימת במניין האבדות "וַיְהִי הַמֵּתִים בַּמִּגַּפָּה אֲרֶבְרָה וְעֶשְׂרִים אֲלֶף". לא בכל הזדמנות שעם ישראל נענשים זה נקרא מגפה. ליתר דיוק, עד הנקודה שלנו - רק שלושה עונשים לעם ישראל, על שלוש עבירות, קיבלו את השורש נ.ג.פ. העגל, המרגלים וקרח.

במעשה העגל אנו זוכרים את משה מתחנן על חייהם של עם ישראל. מבחינתו "אם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". במעשה המרגלים, משה מתדיין את עם ישראל: "וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם... וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִשׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם... מִכְּלַתִּי יְכַלְתֶּם ה' לְהַבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם".

אבל בפרשת קרח משה מזמין בפיו את העונש לחוטאים "אם כמות כל האדם ימותון אלה ויפקדת כל האדם ויפקד עליהם לא ה' שְׁלַחְנִי". משהו השתנה בין העגל והמרגלים לקרח. כנראה שנקודת המפנה התרחשה לאחר פרשת המרגלים.

משה אימץ את עם ישראל קרוב לליבו. בכל הזדמנות שהייתה לו לבקש על עם ישראל ולעמוד לצידם, גם כאשר הם לא הכירו לו טובה על כך - הוא היה שם. סביר להניח שבשאלתו על קברות התאווה "הֲאֵנֹכִי הֲרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִלְדְּתִיהוּ" הוא אכן הרגיש כך.¹

אך פרשת המרגלים שינתה את משה.

אם נשים לב, יש שוני גדול בין אופן הצגת השליחות בפרשת 'שלח', לבין הצגתה בסיכום המאורעות של ספר דברים. בפרשת 'שלח' הסיפור נכתב בצורה עניינית: "וַיִּדְבַר ה'... שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיָּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן... תִּשְׁלַחוּ כָל נְשִׂיא בְהֶם. וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה...". לכאורה, ה' הוגה את שליחת האנשים ומשה ממלא פקודות. למעשה, השורש ר.ג.ל אפילו לא מופיע ב"שלח לך". בדברים, לעומת זאת, ה' קורא להם להכנס לארץ והם אלו שמבקשים מרגלים "וְאָמְרוּ אֲלֵכֶם (משה) נַתַּן ה' אֱלֹקֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת הָאָרֶץ עֲלֶיהָ רֶשַׁת פְּאֶשֶׁר דְּבַר ה' לָךְ אֶל תִּירָא וְאֶל תַּחַת. וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כְּלַכֶּם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחְהָ אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְנַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ". אין סיפור טוב מזה לתקשורת צהובה - "מה השתנה בפרוטוקולים לאחר כשלון שליחות המרגלים?" באותיות קידוש לבנה לעיתון הבוקר.²

משה ראה את הנקודה הזאת. לכן בדברים הוא הוסיף גילוי נאות: "וַיִּיטב בְּעֵינֵי הַדָּבָר וְאָקַח מִכֶּם שְׁנַיִם עֶשְׂרֵת אֲנָשִׁים". משה היה אופטימי בכל הנוגע לרצון עם ישראל למרגלים. אך עם ישראל מעל באמונו ואיבדו במו ידיו את שעת הכושר להכנס לארץ. הכלי יקר מוסיף נופך על הסיפור - "שלח לך, ולא להם... כי ע"י שליחות זה נגזרה עליהם מיתה ולמשה גרם שיהיה חי עוד מ' שנה".³ כ"כ אופייני למשה רבינו; עם ישראל מעניקים לו עוד 40 שנות חיים בחטאם, והוא מתוסכל מהחטאת המטרה.

עכשיו נחזור לפרשת פנחס. הקב"ה פותח אותה בתשבחות לפנחס: "הַשִּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי קָנְאַתִּי אֶת קְנֵאתִי וְלֹא כָלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי קָנְאַתִּי". זה המפתח. משה רבינו עומד משתתה נוכח זמרי בן סלוא החוטא עם מדיינית. ייתכן ואופן אותו ייאוש מעם ישראל. כמה עוד יהיה ניתן להגן עליהם?

פנחס הוא זה שלוקח את העניינים לידיים, "משיב את חמת" ה', ומונע כליה מעם ישראל.

החצי השני של פירוש רש"י (המובא בתחילת דברינו) מנציח את חשיבות עם ישראל גם כלפי משה. שלא יראה חלילה כאילו אהבת עם ישראל נשחקה אצלו. למעשה, אחרי סיפור פנחס, אלוקים עושה סבב יחצנות למשה. ה' שולח את משה לעשות את המפקד, ובכך מחזק את הנהגתו מבחינת ציבורית. לאחר מכן בסיפור בנות צלפחד, משה משמש כקולו של ה' לפסיקת ההלכה ומתחזקת דמותו ההנהגתית-רוחנית. וברגע השיא הזה, אלוקים שולח אותו לסמוך את יהושע. משה רבינו לא יוחלף כי יש מישהו טוב יותר אלא כי ה' החליט שלא יכנס לארץ.

¹ ואולי זו הייתה עיקר טענתו לה'. איך אני מתנהג ככה ואתה לא.

² אחלה חומר הסתה נגד משה בשביל קרח.

³ שכן משה לא יכול להכנס לארץ וממילא ברגע שיכנסו הוא מסיים את שליחותו וחיו.

מגילת סוה

לרב אפרים רובינשטיין
לרגל הולדת הנכדה

לרב משה סתיו
לרגל הולדת הנכד

קוד באתר: 7614

העלון יוצא לאור ע"י
ישיבת כרם ביננה
www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:
eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות
איתיאל סופר
יעקב אביעד דואני

בדין הוא שייטול את שכרו ראש הישיבה, הרב מרדכי גרינברג שליט"א

למרכי הראו"ה

המעשה לש"ש, אבל מצד טבעו ותכונתו ודאי נהנה מהרציחה, ואף אם מגיע לו שכר, מ"מ זה רק מצד מידת החסד ולא כדין. ובא הקב"ה והודיע ייחוסו לכל, שטבעו הוא כטבע זקנו אהרן הכהן, הטוב והאהוב לכל, אוהב שלום ורודף שלום, ובוודאי רחוק מתאוות רציחה, וזה נגד טבעו, שעושה הכל לש"ש, וא"כ שכרו אינו בחסד אלא בדין.

דבר דומה מצאנו בפרשת השבוע, שנאמר בקרבן יוה"כ "שעיר עזים אחד חטאת, מלבד חטאת הכיפורים" וכו' (כס, יא). ופירש רש"י: "שעיר הנעשה בפנים, האמור באחרי מות, שגם הוא חטאת", להבדיל מהשעיר שעלה עליו הגורל לעזאזל.

והנה, על השעיר הזה נאמר ע"י רבקה ליעקב "קח לי... שני גדיי עזים טובים" – "טובים לך וטובים לבניך. טובים לך – שאתה נוטל על ידם את הברכות, וטובים לבניך – שמתכפר להם ביוה"כ". ומה הקשר בין גדי העזים לשני שעירי יוה"כ?

ופירש הנצי"ב (בראשית כז, ט) בהרחב דבר כנ"ל, שיש צורך לפעמים להשתמש במידה רעה, אך זה בתנאי שהיה לש"ש ולא יעורב בו הנאה עצמית. והוא בגדר עבירה לשמה, ויעקב כנס אל אביו במגמה לשקר לו, אך עושה זאת לש"ש, במצות אמו. וכך גם ענין שני השעירים, הא' לשם קדושה, והב' לעזאזל, והוא לכוחות הטומאה – אך בעתו ובזמנו, ע"פ ציווי ה', הרי הוא כמו השעיר שבפנים לה'.

והנה יעקב נענש על שגרם צער לעשו – "ויצעק צעקה גדולה ומרה", ואמרו חז"ל שנענש בכך שמרדכי "זעק זעקה גדולה ומרה". ומדוע לא נענש על מה שגרם ליצחק "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאוד"? אלא שביחס ליצחק היתה זו עבירה לשמה, ללא שום הנאה ונגיעה, שהרי ודאי צער היה לו על מה שגרם חרדה לאביו, משא"כ על צעקת עשו, אפשר ששמח בלבו, ועל כן נענש, שאף שהיה לש"ש, מ"מ אסור ליהנות מעבירה זו.

וע"ע בהרחב דבר (שמות לב, כז), שמשה לא צוה לבני לוי להרוג בעובדי העגל, אלא רק הכריז "מי לה' אלי", שרק מי שפועל לש"ש רשאי, ולא מי שיכול להיות לו נגיעה עצמית. והוא-להים יבקש את נרדף" – שאף שראוי להורגו, מ"מ אם מעורבת הנאה עצמית, אין זה ראוי ואינו לגמרי לש"ש, וה' מסייע לנרדף.

ואמרו שכל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח, שגם אם נוטר – יעשה זאת כנחש, שאמרו עליו שכאשר נושך אין לו בזה טעם והנאה.

"פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתו" וכו', "אמר הקב"ה בדין הוא שייטול את שכרו" (במד"ר כא, א). רבים תמחו מה היה צורך שהודיענו שנוטל שכרו בדין, וכי יש מי שנוטל שכרו שלא כדין? הרצ"ב זצ"ל הביא מה שהסביר אביו בכתב-יד.

חז"ל אמרו, שהבועל ארמית – קנאין פוגעין בו (סנהדרין פב ע"א), ודווקא קנאין שהם פועלים לשם שמים. וצ"ב, מדוע בכל מיתות ב"ד לא מקפידין שיהיו ההורגים פועלים לשם שמים, אלא נאמר "יד העדים תהיה בו בראשונה", ואין בודקין בציציותיהם של ההורגים. והתירוץ הוא, שהרוגי ב"ד נהרגים אחר גזר-דין, ואז הוא גברא קטילא, שחסר רק הריגתו בעצם, אך חיוב המיתה ברור לכל. משא"כ בועל ארמית, אין עליו חיוב מיתה, וא"כ הריגתו היא בעצם רציחה, ורק קנאין הפועלים לש"ש רשאין להורגו וצדקה תהיה להם, ואילו אדם אחר – אם לא עושה כן לשם שמים, לא רק שלא נחשב לו למצוה אלא עבירת רציחה בידו.

חכמי ישראל חקרו בענין מצוה שלא לשמה, כשמכוין בעשיית המצוה לצורך תועלת עצמו, וגם לש"ש, ואמרו שאין זו משנת חסידים, ומ"מ לא יקופח שכרו.

אך זה דווקא בדבר שהוא טוב מצד עצמו. אך אם הדבר מצד עצמו רע, י"ל שגם תערובת מחשבה מפסידה, שהרי הדבר כשלעצמו הוא רע, והוא ראוי רק מצד המצוה שבו. על כן אם מכוון לש"ש לגמרי, ניחא, אך כשמערב טובת עצמו – אזי אמנם נשאר חלק המצוה, אך מ"מ יש בו גם עבירה. וע"כ דקדקו חז"ל לומר במעשה יעל וסיסרא, שטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים ויעל לא נהנתה מהעבירה, שאילו היתה נהנית – היתה מקלקלת הכל.

ועדיין י"ל, שגם כאשר מעורבת הנאה עצמית, בדבר שיש בו מצוה ועבירה, די אם היינו אומרים שאין בו קבלת שכר וגם לא עונש.

אמנם מצינו מידת חסידות שמקבל שכר גם כשלא מגיע לו, והיינו במעשה דהנהו שקולאי (ב"מ פג ע"א), שהסבלים שברו חבית יין של רבה בר בר חנה, ולקח רבה את גלימתם כפיצוי על הנזק שעשו לו, ואמר לו רב שיחזיר להם – "למען תלך בדרך טובים". וגדולה מזו אמר לו, שישלם להם שכר פעולתם של אותו יום, ורבה התקומם ואמר "דינא הכי"? וענה לו רב, "אין, ואורחות צדיקים תשמור כתיב" – והיינו שהקב"ה חפץ חסד, ואף שעשו עבירה והזיקו, ועשו כן לטובתם, מ"מ מצד החסד ראוי לתת שכרם.

והנה השבטים מבזים את פינחס – פוטיאל, בן פוטי, זה שפיטם עגלים לע"ז, והיינו שאמרו עליו שיש בו תכונות רעות מגזע אמו (בת יתרו), וא"כ אף אם עשה

האם ישנם פסוקים בתורה שלא כתבם משה? הרב משה גולדשטיין

בשנת תשל"ו הסעירה את העולם התורני סוגיה מרתקת. נמצאו בכתבי רבי יהודה החסידי מספר היגדים, השונים מהקו הרגיל המאפיין את הלך המחשבה היהודי. מאחד ההיגדים השתמע שיש פסוקים בתורה שזוהו הכותב אינה משה רבינו, אלא כותבים מאוחרים יותר.¹ ונשאלו שתי שאלות חשובות: 1. האם ייתכן שישנם פסוקים כאלו? 2. האם היגדים אלו לגיטימיים במגוון הדעות האמוני?

במאמר זה נתמודד עם שתי שאלות אלו.

הגמ' במנחות (ל ע"א, וכן ב"ב טו ע"א) כותבת:

אמר רבי יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמנה פסוקים שבתורה, יחיד קורא אותן בבה"כ. כמאן? דלא כר"ש; דתניא: וימת שם משה עבד ה'. אפשר משה חי וכתב וימת שם משה? אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע בן נון, דברי רבי יהודה, ואמרי לה רבי נתנאי; אמר לו ר"ש: אפשר ס"ת חסר אות אחת? וכתבי: לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגו'! אלא, עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב ואומר, מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע, כמה שנאמר להלן: ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדי; לימא, דלא כר"ש! אפי' תימא ר"ש, הואיל ואישתני אישתני.

בגמרא זו אנו עדים לשאלה בדבר פסוקים שלא ייתכן שנכתבו ע"י משה, כי הם מבשרים את מותו של משה. לשאלה זו נפק"מ מעניינת: האם דין פסוקים אלו כדין שאר התורה. רבי יהודה אומר שאכן זהות הכותב הוא יהושע, ולכן לפסוקים אלו יש חשיבות משנית, והם נקראים אף כשאין עושה אנשים בבית הכנסת.² ואילו רבי שמעון מסביר שמשם כתב גם פסוקים אלו, אך בגלל שנכתבו בדרך שונה ממה שכתב את שאר התורה, פסוקים אלו קיבלו חשיבות משנית.

ונשאלת השאלה: האם אפשר להשתמש בפיתרון של רבי יהודה גם עבור פסוקים נוספים שלא ייתכן שנכתבו בידי משה? היינו, האם ייתכן שפסוקים "עתידיים" נכתבו בידי נביאים שקמו לישראל לאחר מות משה?

ר"א אבן עזרא (דברים לד) עונה על שאלה זו בחיוב. יתירה מזו, הוא מבין שלא רק שמונת הפסוקים האחרונים בספר דברים נכתבו בידי יהושע, אלא כל שנים עשר הפסוקים האחרונים נכתבו בידי יהושע:

"ויעל משה" – לפי דעתו, כי מזה הפסוק כתב יהושע, כי אחר שעלה משה לא כתב, ובדרך נבואה כתבו. והעד: ויראהו ה' גם ויאמר ה' אליו (פס"ד), גם ויקבור (פס"ו):

וזהו מה שהוא מכנה במקום אחר (דברים א) "סוד השנים עשר": ואף מוסיף פסוקים "עתידיים" נוספים שגם הם, לדעתו, נכתבו ע"י ממשיכי דרכו של משה, ולא ע"י משה עצמו.

ואם תבין סוד (השרים) [צ"ל: השנים] עשר, גם ויכתוב משה (דברים לא, כב), והכנעני אז בארץ (ברא יב, ו), בהר ד' יראה (שם כב, יז), והנה ערשו ערש ברזל (דברים ג, יא) תכיר האמת.³

גם הרמב"ן לכאורה מסכים עם אבן עזרא. בפרשת חוקת מסופר על הכנעני מלך ערד שמגיע לאחר מות אהרון. עם ישראל נלחמים נגדו ואח"כ מחרימים את הערים שלו. הרמב"ן מבין שערד היא עיר בעבר הירדן המערבי, וא"כ קשה: כיצד ייתכן שהחרימו כעת הערים שלו, הרי הם נמצאים בעבר הירדן המזרחי? ולכן עונה כך:

והשלים עוד בכאן לספר, כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חורמה. והוא מה שנאמר בספר שופטים (א, טו) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה

³ ויכתוב משה – הכוונה לכל הפרשה שם שכתובה בגוף שלישי. והכנעני אז בארץ – מראה על זמן מרוחק, ובכיוון משה ישב הכנעני בארץ כנען כבעלי המקום, וע"כ שמישהו הוסיף את זה לאחר שעמ"י כבש את הארץ, וסיפר על אותו מקרה שהיה בעבר. הר"ה יראה – נכתב שם "אשר יאמר היום בהר ה' יראה", והר המוריה התפרסם כמקום הנבחר לבית המקדש רק בימי דוד ושלמה. ערשו ערש ברזל – נכתב שם "הלא היא ברבת בני עמון", והוא מידע שמשם לא יכול היה להגיע אליו. אלא, רק שנים לאחר מכן.

¹ לאחר שסיימתי לכתוב מאמר זה גיליתי שב'תורה שלמה' לרב כשר חלק יט, מילואים – מובאת שאלה זו בהרחבה יתירה מאוד. עם זאת, אני רואה חשיבות גם במאמר זה, אע"פ שהוא טיפה בים ממה שכתוב שם. כמו כן, גם בכתב העת אסיף א' מובא מאמר שעוסק בשאלה זו, מזווית שונה.
² ע"פ הרמב"ם הלכות תפילה ג, ו.

מדבר יהודה אשר בנגב ערד, ושם כתוב (פסוק יז) וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הנעני יושב צפת וחירמו אותה ויקרא את שם העיר חרמה, ושם נשלם הנדר הזה. אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן, וזה כענין הפרשה שאמרה בדת המן (שמות טו, לד-לה) ויניחנה אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען, והוא לאחר מיתתו של משה עד מחרת הפסח (יהושע יב, יב). וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' (תהלים לד, יז), נבואה שיהיו חיים וקיימים, כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיצוה ליהושע בעת החלוקה.

מקריאה ראשונית נראה שדעת הרמב"ן היא שהחרמת הערים נעשתה לאחר כניסתם לארץ ולאחר מות יהושע, וא"כ פסוק זה נכתב בידי ממשיכי דרכו של יהושע.

אברבנאל נחרד לקריאת דברים אלו בשם הרמב"ן:

כי הרב כסתה כלימה פניו לכתוב שיהושע כתב זה. והניח הדבר בסתם שהכתוב השלימו אבל לא זכר מי היה הכותב כיון שלא היה משה עליו השלום. והדעת הזה בכללו לקחהו הרמב"ן מדברי הקראים שבפירושי התורה אשר להם, נמנו וגמרו שלא כתב זה משה והרמב"ן נטה אחרי הרמב"ן. והתימה משלמות תורתו וקדושתו שיצא מפיו שיש בתורה דבר שלא כתב משה. והם אם כן בכלל כי דבר ה' בזה.

ולכן מעלה אפשרות פשוטה יותר: "ולכן אינו מהבטל שהוא ע"ה יכתוב בה דברים עתידיים להיות אחרי מותו כמו אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ כי משה רבינו ע"ה כתב הכל מידו הכל מפי הגבורה כמו שהיו הדברים עתידין להיות". **דהיינו, פסוקים אלו נכתבו בנבואה.**

כשקראתי את דברי אברבנאל, פליאתי היתה כפולה: א. על כך שהבין ברמב"ן את מה שהבין. ב. על כך שלא הביא שהרמב"ן בעצמו כתב אחרת בהקדמתו לספר בענין שית: "אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד עריאת כל ישראל נאמרה מפיו של הקדוש ברוך הוא לאזניו של משה".

בקריאה מדוקדקת ברמב"ן נראה ברור שהוא סבר כאברבנאל (וכך היה נראה לי גם מקריאה ראשונית). הרמב"ן מוסיף את המילים: **נבואה שיהיו חיים וקיימים.** שמשמע שכל הפסוקים "העתידיים" הם נבואה מאת משה. כי התורה אינה רק ספר עבר והווה, אלא גם ספר ששזורים בו פסוקי נבואה המשלימים את הסיפור בהווה.

גם הרמב"ם (הקדמה לפרק חלק) אינו מסכים עם דברי אבן עזרא.

והיסוד השמיני הוא תורה מן השמים. והוא, שנאמין שכל התורה הזו הנמצאת בידינו היום היא התורה שניתנה למשה, ושהיא כולה מפי הגבורה, כלומר שהגיעה עליו כולה מאת ה' הגעה שקורים אותה על דרך ההשאלה דבור, ואין יודע איכות אותה ההגעה אלא הוא עליו השלום אשר הגיעה אליו, ושהוא במעלת לבלד שקורין לפניו והוא כותב כולה תאריכה וספוריה ומצותיה, וכך נקרא מחוקק, ואין הבדל בין ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד, או אנכי ה', ושמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד, הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה טהורה קדושה אמת. ולא נעשה משה אצלם כופר ופוקדן יותר מכל כופר אחר אלא לפי שחשב שיש בתורה תוך וקלפה, ושאלו התאריכים והספורים אין תועלת בהם, ומשה מדעתו אמרם, וזהו ענין אין תורה מן השמים, אמרו שהוא האומר שכל התורה כולה מפי הקדוש ברוך הוא חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו וזה הוא כי דבר ה' בזה.

וזהו ע"פ דברי הגמ' (סנהדרין צט ע"א): "תניא אידך: כי דבר ה' בזה - זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו - זהו כי דבר ה' בזה".

נסכם את הדברים שראינו עד כה: שאלנו, האם בתורה יש פסוקים שלא משה כתבם? והתשובה היא שיש על כך מחלוקת תנאים ביחס לשמונת הפסוקים האחרונים בתורה. אבן עזרא הרחיב את דברי רבי יהודה, וסובר שיש יותר משמונה פסוקים כאלו. רמב"ם, אברבנאל וחולקים על דברי רמב"ם, ואף קובעים שהוא בכלל דבר ה' בזה. ההסבר שלהם לפסוקים אלו הוא שהם נכתבו בנבואה.⁵

השאלה הנשאלת כעת היא, אם אבן עזרא חשב כך, האם היום מותר גם לנו לחשוב כך, ואף להוסיף פסוקים נוספים שלדעתנו לא ייתכן שמשם כתבם?

או במילים אחרות: האם יש פסיקת הלכה גם באמונות ודעות או שמא רק בעניינים מעשיים יש פסיקת הלכה?⁶ וכמו שבפסיקת הלכה מקובל שברגע שפסקו הלכה כאחד - צריך לנהוג כמותו, ואין רשות לנהוג כדעות שלא נפסקו להלכה בין לחומרא ובין לקולא,⁷ כך ננהג גם בענייני מחשבתיים.

לדוגמא: הרמב"ם כותב (פ"ג מהל' תשובה ה"ז): "חמשה הן הנקראים מינים: ... והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה". הרמב"ם מוסיף מקביעתו: "א"א, ולמה קרא לזה מין? וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות".

יש כאן מחלוקת מרתקת בין הרמב"ם לראב"ד, האם לומר שיש לקב"ה גוף היא דעה לגיטימית או שהיא מכלל הדעות הכפריניות.⁸

כיום, מאות שנים, לאחר מחלוקת זו, התקבעה במחשבתנו ההנחה שאין לקב"ה גוף וזו כפירה לומר אחרת. ואני שואל: אם משהו יחשוב כיום שיש לקב"ה גוף, על סמך אותם דעות שחשבו כך, האם אכן ייחשב לכופר?

תחילה נענה מסבירה ואח"כ נתמוך יתדותינו ברבותינו.

לדעת, ההנחה בבסיס השאלה היא שפסיקת הלכה נענייה אך ורק בדברים מעשיים כמו שמירת שבת ולא בדברים מופשטים. הנחה זו תמוהה ביותר. שהרי כמו שיש לנו מצוות שבת, יש לנו מצוות אהבת ה' ומצוות אמונה בה' ובתורתו. אם ישנה מחלוקת במצוות אהבת ה' מהי וכיצד יש לקיימה, הרי שאני מנוע מלקיימה עד שאברר ואפסוק בנושא זה. ואם יש מחלוקת אם יש לה' גוף, אינני מקיים מצוות אמונה בה' עד שאברר במה עלי להאמין. ואם תאמר: לשם מה להכריע? מספיק שתדע שיש ה' ועליך להאמין בו. הרי דעה מגוחכת זו משולה לאומרו: "לשם מה עלי ללמוד הלכות שבת, מספיק שאדע שעלי לא לעשות מלאכה בשבת"... וכבר האריכו בזה רבות גדולי ישראל ובהם 'חובות הלבבות' ומסילת ישרים' בדבר חיוב לימוד ענייני אמונה.

מלבד זאת, יש נפק"מ מעשיות לענייני אמונה. לדוגמא: אם הכרענו שהסובר שיש לקב"ה גוף הוא מין, הרי שאם כתב ספר תורה, עלינו לשרוף אותו. ואם אינו מין, אסור לנו לשרוף ספר תורה כזה.

ולכן, חייבים להכריע בענייני אמונה, כדי לדעת את רצון הבורא בעולם. ולדעת, גם אם בעבר היה לגיטימי לחשוב שיש לה' גוף, הרי שכיום זו כפירה, ולא יכול אדם לסמוך על אותם ראשונים שחשבו כך.

סברה זו, שיש להכריע בענייני אמונה, מוכרחת בדברי רבותינו. הברייתא המובאת במסכת קידושין (לו ע"א) מתעסקת בשאלה, האם יהודי נקבע ע"פ 'גנטיקה' או ע"פ מעשיו. רבי יהודה סובר שהיא נקבעת ע"פ מעשים ולכן רק בתנאי שאנו מתנהגים כבנים אנוחנו נחשבים בנים. ואילו רבי מאיר מבין שזה נקבע רק ע"פ 'הגנטיקה', וגם אם ישראל חטא - עדיין ישראל הוא. בקריאה ראשונית, לפנינו נמצאת מחלוקת השיכת לענייני אמונה ולא שייך לפסוק בה הלכה. אך לא כן חשבו רבותינו. הרשב"א (בשו"ת ח"א סי' קצד) שואל: האם ישראל מומר מטמא באוהל, שהרי גויים אינם מטמאים באוהל. והוא מכריע שהוא מטמא באוהל. ופסיקתו נשענת על דברי רבי מאיר. והוא מוסיף ושואל: הרי הגמ' בעירובין (מו ע"ב) קובעת שבמחלוקת ר"מ ור"י - הלכה כר"י! ועונה, כאן הלכה כר"מ כי הביא פסוקים רבים שיוכיחו את שיטתו. והוא מוסיף להוכיח את שיטת ר"מ מגמרות נוספות.

הרשב"א לא סבר שכיון שזו מחלוקת באמונה, אין לה שום משמעות, אלא הוא משתמש בכללי פסיקה רגילים כדי להכריע מחלוקת זו.

ראיה נוספת: בסנהדרין (צט ע"א) אומר רבי הלל שאין משיח לישאל. רב יוסף חולק עליו וסובר שיש. אם אדם יחשוב כיום שאין משיח, האם הוא כופר? עונה על כך בשו"ת חתם סופר (ח"ב סי' שנו):

לית לכתא כוותיה, והאומר אין משיח וקים ליה כרבי הלל הרי הוא כופר בכלל התורה דכילי אחרי רובי ה' הטוט כיון שרבו עליו חכמי ישראל ואמרו דלא כותי' שוב אין אדם ראוי להמשך אחריו. כמו ע"ד משל במקומו של ר"א היו כורתים עצים לעשות פחמין לעשות ברזל לצורך מילה ואחר דאיפסקא הלכתא ע"פ רבים מחכמי ישראל דלא כותיה המעשה כן בשבת בעדים והתראה סקול ולא מצוי למימר קים לי כר"א.

יש באמתחתי הוכחות נוספות, אך אין זו הבמה לפורטם, כי עכ"פ גם אם נאמר שאין להכריע בענייני אמונה, בשאלה זו, אם יש פסוקים שלא כתבם משה, ודאי שעלינו להכריע, שהרי הגמרא במנחות שהבאנו לעיל קובעת שאם יש פסוקים שלא כתבם משה, ניתן לקרוא אותם ללא ציבור של עשרה אנשים.

פתחנו בסיפור על ההיגדים בספרו של ר"י החסיד, שנמצא שם היגד שיש פסוקים שכתבם אדם לאחר משה. הגר"מ פיינשטיין (אג"מ י"ד ח"ג, סי' קיד-קטו) מתייחס לשאלה זו, ולדעתו בעקבות היגד זה והיגדים נוספים - יש לגנוז את הספר. הגר"מ פיינשטיין פוסק כרמב"ם ושאר הראשונים שזו היא כפירה, ולכן אין לפרסם את הספר. ואף שכתבו ר"י החסיד ואף הובא היגד זה גם אצל רבי מנחם הציוני - כיון שזו כפירה בתורה, אין לפרסם זאת. וכמליץ טוב הוא אומר שזה כנראה זיוף שנכנס לספר ואינו מדברי רבותינו. (הוא אף מאריך להסביר במכתבו לגרש"ז אויערבך מדוע כדאי לגנוז ספר זה, ולא מספיק שיוציאו ממנו את דברי הכפירה).

מלבד זאת, לגבי ראב"ע ספציפית, כתב מהרש"ל בהקדמה ליש"ש (ב"ק וחולין):
...וכבודו במקומו מונח, כי חכם גדול היה, ואין משיבין הארי, כי אין הולכין אחר פירושו לא לאיסור ולא להיתר, לא לחיוב ולא לפטור, שהרי כתב כמה פעמים נגד ההלכה, אפי' נגד חכמי המשנה, ונגד אמוראי התלמוד בלי מספר.

מכל הנ"ל נראה שגם בענייני אמונות ודעות, דעה יחידאית לא התקבלה ע"י הציבור, ולכן אין להאמין/לחשוב/לחנך ע"פ דרכה. ולכן אין לנטות אחר פירוש אבן עזרא הן לענייני אמונה והן לענייני הלכה, וכ"ש שאין להוסיף מעצמנו יחידושים ברוח זו שנקט ר"א אבן עזרא.

⁸ [א"ה: חשוב להדגיש שגם הרמב"ם לא בא להכריע כסבורים שיש לו גוף, אלא רק לומר שאינם כופרים, והא ראייה - שגם הוא מודה שראו כן "בדברי האגדות המשבשות את הדעות". ועי' בחי' הגר"ז החדשים סי' פח. ובפרט לפי גירסת ר"י אלבו בספר העיקרים (מאמר א פ"ב) צ"ל: "אמר אברהם אף על פי שיעיקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים והמדרשות כפסוק, אין ראוי לקרותו מין". ועי' בנו"כ על הרמב"ם. העורך]

⁴ האברבנאל מתפלל על הרמב"ן, אך לא מתפלל כיצד נטה אב"ע אחר פירוש של קראים. ומכאן ניתן לראות את יחסו של אברבנאל לפירושו של אב"ע.

⁵ יש לציין שבבראשית (לו, לא) ר"א אבן עזרא מבא דעה של קראי בשם יצחקי שיש פסוקים שנכתבו לאחר מות משה. והוא תוקף בחריפות רבה את הדעה הזו. על סמך זה הגיע בעל "תורה שלימה" למסקנה מחשיפת לכת, שאין זה המקום להביאה.

⁶ בנושא זה הרחיב הרב טל חיימוביץ בספרו "אמת ואמונה - שו"ת באמונות ודעות".

⁷ כמו רבי יחינא שהגה כבית שמאי לחומרא והתחייב בנפשו. וכמו שה"א סבר שמכשיי מילה מותרים בשבת ומי שינהג כך היום יעבור איסור דאורייתא. ורבי יוסי סבר שעוף בחלב אינו איסור, מכיון שמי שחלב יחד יעבור על איסור דרבנן.

מתנה או מחילה?

ר' אבישי אסולין

טוב התורה

מפנינו 'אור החיים' הקדוש

אם נעמיק נראה שבדרך המתנה יש לכאורה שלוש חסרונות:

- היא צריכה לבוא בקניין.
 - יש חשש למעוררים כדרך שעת קורח ערערה על בחירת אהרן.
 - אין סיבה שהכהונה תימשך לצאצאיו.
- מה שאין כן בדרך המחילה שהרי:
- אין צורך בקניין.
 - אין חשש למעוררים לאחר ענישת קורח ועדתו.
 - הכהונה תימשך לצאצאיו שהרי הוא מזרע אהרן, ומכוחו קיבל אותה.

לפי זה, נראה שדרך המחילה היא העדיפה והרצויה מאשר דרך המתנה.

אך הקב"ה בחר דווקא להעניק לפינחס את הכהונה בדרך של מתנה, שנאמר "הֲגִנִי נָתַן לְךָ" – בכדי שיהיה כהן מצדו, ולא מצד הענף שבא ממנו, וזה הוא לו לתפארת.

ונראה ונתבונן שתיקון הקב"ה כל שלושת צדדי הפקוק שראינו בדרך המתנה:

- המתנה ניתנה לו בלשון שבועה ("לָכֵן"), והרי זה כקניין.
 - אמר לו "הֲגִנִי נָתַן לְךָ" – כנגד חשש המעוררים.
 - אמר "וְהִיְתָה לְךָ וְלִצְרָעוֹ אַחֲרָיו כְּהִנֵּה עוֹלָם" – שהמתנה גם לזרעו.
- וכך מתנה זו נתקיימה בידו בשבועה מפי הבורא שתהיה לו לשלום ולזרעו אחרי כהונת עולם.

בפתח פרשתנו מסופר על המתנות שקיבל פינחס עבור מעשה הקנאה שפגע בזמרי ובמדמינית שקראנו בסוף הפרשה הקודמת. האור החיים הקדוש שהשבוע חל יום פטירתו (ט"ו בתמוז) מבאר את אופן ניתנת המתנות לפינחס.

על הפסוק "לָכֵן אָמַר ה'נָתַן לְךָ לֹא אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם" נשאלת השאלה: מדוע יש צורך לומר "לָכֵן", הרי בהמשך הפסוקים מבואר "תַּחַת אֲשֶׁר קָבַעְתָּ לָךְ לְהָיוֹת אִישׁ כַּפֵּל בְּמִילֹת סִיבָה לְמַתְנוֹת שֶׁקִּיבַל פִּינְחָס, עַל כֵּן מוֹכַרְח לְבַאֵר שֶׁהַמִּילָה "לָכֵן" הִיא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שְׁמוֹר' ד') "אִין לְכֹן אֵלֵא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה". צְרִיכִים אֲנִי לְהִבִּין מְדוּעָה יֵשׁ צוּרְךָ בְּלִשׁוֹן שְׁבוּעָה עַל בְּרִית הַכְּהוֹנָה וְהַשְּׁלוֹם.

על הפסוק הבא "וְהִיְתָה לְךָ וְלִצְרָעוֹ אַחֲרָיו כְּהִנֵּה עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קָבַעְתָּ לָלֵאָהִיו וְיִכְפָּר עַל פְּגַי יִשְׂרָאֵל" מבאר רש"י:

שְׁאֵעִיף שֶׁכִּבֵּר נִתְּנָה כְּהוֹנָה לְזִרְעוֹ שֶׁל אֶהְרֹן, לֹא נִתְּנָה אֵלֵא לְאֶהְרֹן וּלְבָנָיו, שֶׁנִּמְשַׁחוּ עִמּוֹ וְלִתְּלוּדוֹתֵיהֶם שִׁיּוּלִידוֹ אַחֲרַי מִשְׁחַתוֹ, אֲבָל פִּינְחָס שֶׁנִּוּלַד קוֹדֵם לְכֹן וְלֹא נִמְשַׁח, לֹא בָא לְכַלֵּל כְּהוֹנָה עַד כֵּאֵן, וְכֵן שֶׁנִּינּוּ בְּזִבְחֵים (ק' א' ע') לֹא נִתְּכַהֵן פִּינְחָס עַד שֶׁהִרְגוּ לְזִמְרִי.

מבואר מדברי רש"י שפינחס זכה לכהונה על מעשה הקנאות ולא בגלל יחסו לאהרן, שהרי בזמן משיחת הכהונים פינחס היה אך לא נמשח.

עתה נתבונן בדרך נתינת הכהונה לפינחס, לכאורה ישנן שתי אפשרויות או בדרך מחילה או בדרך מתנה.

- בדרך מחילה – שה' ימחל לפינחס על הקנס שלא נמשח בזמן משיחת הכהנים.
- בדרך מתנה – שניתן לו הכהונה מחדש, כעין שניתנה לאהרן הכהן.

אמירה לגוי בנפילת חשמל - חלק ד', וימי בין המצרים

ר' איתן גרתי

¹לסיום הסוגיה נביא עצות מה לעשות בעת שנפל כל החשמל שבבית:

- אם יש קטן בבית שמאוד מציק לו החום (בקיץ/הקור (בחורף)) יאמר לגוי להרים השאלטר, וידיגיש לו שמרים משום הקטן צריך מזגן/תנור. זאת משום שהתירו חכמים אמירה לגוי לצורך קטן או חולה שאין בו סכנה אף במלאכות דאור' (רע' ה). ומותר ליהנות מכל החשמל מדין פס"ד בגוי.
- לצורך מצוה (אין לו אוכל חם לסעודת שבת וצריך פלטה) או צער גדול (חם מאוד בבית) – לחזור על פלטה מותר לומר לגוי להרים השאלטר בשינוי ובמזגן מותר לומר לו להרים אף בדרך הרגילה. בכ"מ, יש להדגיש לו שזה בשביל הפלטה/המזגן. לגרשו"א מותר לומר לגוי רק אם אותו מכשיר חשמלי שנצרך לו מחובר לשעון שבת ולא ידלק מיד (הוא אמירה לגוי בגרמא). לגרשו"א גם בכה"ג יהיה אסור. לאח"מ מותר להנות מכל החשמל שמדליק הגוי.
- יכול להזמין גוי לביתו לקחת לעצמו מאכל/משקה מהארון/מקרר. יבוא הגוי ויריס השאלטר לצורך עצמו. גם כאן יהא מותר ליהנות מכל החשמל.
- ישנה תאורת רחוב הבוקעת מחוץ לבית ונכנסת אל הסלון – יכול לרמוז לגוי בדרך סיפור "חשוך בסלון וקשה כך לאכול"². הגוי מרים את השאלטר בשביל האור בסלון. בסלון עצמו יהא מותר להנות מהאור שנדלק משום תוספת אורה, אך רק בשימושים שהיה יכול לעשות ע"י האור הראשון, ורק כ"ז שדולקת תאורת הרחוב. מאידך, משאר מכשירי החשמל שבבית מותר להנות אף לאחר שתאורת הרחוב כבתה, וכך גם מהאור שבשאר מקומות הבית. זאת משום שההיתר הוא מדין פס"ד בגוי.
- הבהרה: אם היה מכשיר חשמלי מסוים שגרם לנפילת החשמל, וכשהגוי ירים השאלטר מן הסתם ייפול שוב החשמל – א"כ, לפני שהגוי מדליק את החשמל בבית, יכול הישראל עצמו להוריד את המתג של המיחס, אך בשינוי. זאת משום שעתה כשכל החשמל כבוי אין בעיה של כיבוי המיחס, אלא רק בעיית מוקצה³, ובשינוי יהא מותר.

¹ כאן נעסוק בנפילת חשמל בבית. במקומות ציבוריים יש פנים יותר להקל, וא"ה נכתוב זאת בעתיד.
² יש לזכור לא לקרוא לו הביתה ואז לרמוז, אלא יש לספר הסיפור כבר כשרואהו.
³ המתג הוא מוקצה מחמת אסור, שהרי היה אסור לכבות את אותו מכשיר חשמלי בביה"ש, ומיגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא. אמנם, אם המכשיר לא פעל בביה"ש (כגון שהיה על שעון שבת), יהא מותר להוריד המתג אף לא בשינוי, זאת כדן כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו. מ"מ, כדרך הנהגה, לעולם יעשה זאת רק בשינוי.

אורח חיים

בהכוונת הרב רובינשטיין

ימי בין המצרים

שידוכין, ווארט (במהרה בע"ה) – מותר כל ימי בין המצרים. בד"כ אין סעודה, אלא מגישים עוגות ופירות, וזה מותר (משנ"ב תקנא, טו). ריקודים ושמיעת שירים אסורים בכל ימי בין המצרים (משנ"ב שם; כה"ח שם, לט; חזו"ע ארבע תעניות, עמ' קמט-קנא). שירה בפה דרך הודיה להשי"ת מותרת (חזו"ע שם), ו"א שטוב למעט (הליכ"ש עמ' תיב).

אירוסין – אירוסין דהיום דינים כשידוכין. דא עקא שכל ענין מסבת האירוסין כיום הוא הסעודה, וזו מותרת רק עד תשעת הימים (משנ"ב שם ושעה"צ סק"ז). בכ"מ כדאי לדחות את מסבת האירוסין לאחר תשעה באב כיון שאסור לרקוד או להשמיע שירים, א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם.

ריקודים בחדר האוכל לבחור שהתארס (כמנהג הכרם) – אסור (משנ"ב שם). נראה שאף סיבוב בעצלתיים כנהוג בחדר האוכל של הישיבה (רגל פנימה-רגל החוצה, כמנהג גוברין מבוגרין...) יהא אסור⁴. גם ממחאות כפים לכבוד החתן יש להימנע (הליכ"ש עמ' תיב).

שירי שבת בפה – מותרים (חזו"ע שם), וכו כל שירי הודיה לשי"ת ואלו המביאים ליראת שמים. כמוכן ללא עזרה בתיפוך על השולחן.

הליכה לברכה או לים – ידוע שיש לזוהר בימים אלו יותר (ש"ע שם, יח). לכן יזהרו ההורים שלא להכות לדיהם בימים אלו (כה"ח שם, רל). אמנם השחייה בים או בברכה מותרת, אך כדאי שלא ליכנס בעומק הים פנימה וכן לא לעשות 'סלטות' וכדו' מחשש סכנה (הליכ"ש עמ' תיב). [א"ה: לגר"מ אליהו ראוי להימנע, ובקייטנות וכיו"ב אפשר להקל, וכפילו את מספר המצילים. העורך.]

עד איזה יום השחייה מותרת?

בני אשכנז – נהגו איסור ברחיצה אף במים קרים מר"ח אב (רמ"א שם, טו), ולכן מאז יימנעו מהליכה לים או לברכה.

בני עדוה"מ – נהגו איסור ברחיצה רק בשבוע שחל בו. ונחלקו האם נמנעו רק מרחיצה בחמים או אף בקרים. הגר"ע יוסף (חזו"ע שם עמ' רלח) נקט שאיסור רחיצה הוא רק במים חמים. לכן התיר ללכת לים ולברכה אף בשבוע שחל בו. היוצא מזה, שבברכה מחוממת גם לשיטתו יאסר. מאידך, האול"צ (ח"ג, עמ' רלז) הבין שאיסור הרחיצה הוא אף במים קרים, ולשיטתו בשבוע שחל בו אין לילך לים או לברכה.

למעשה, יש לומר שכדאי הוא בית אלקינו להימנע מהליכה לים לפחות שבוע אחד... ואע"פ שאז יוצאים לבין הזמנים...

⁴ אה"נ מותר לרקוד בצורה זו בשבת, שאינה נחשבת ריקוד (שולחן שלמה, תקנא סק"ג) – אך ה"מ בגורה שמא יבוא לתקן כלי שיר, אפ"ל שלא גורו, אך אף כל מהות הריקוד להביא לשמחה ואסור.

הסירה הצאת

- ורשע מרושע יצוץ ממארב,
- ויכה ויפגע, ובזאת יתרברב,
- שובה שבותנו אבינו, כי רב,
- שבענו בוז עם יגון מעורב.
- וזכנו לשמוע רק דברך, הרב,
- עולתך מהרה בביתך אז תקרב.
- תנצרנו כאישון, ותקבל ברצון אשנו,
- וכמו בנחל קישון, יאבדו דורשי נפשנו.
- ועירנו כשמש תזרח, לא יכנה שרב,
- תורתך אז תפרח, קדושה אך תרב.

ציוני! דורש הן לה?

הבן ששכח

- וכך שכחנו לישון, כיסינו ראשנו,
- ואיה מרום מראשון, מקום מקדשנו?
- הלוי לבו במזרח, והוא בסוף מערב,
- ואני הרי בה אזרח, ואיך לבי לא נצרב?
- ...הן הר הבית בידנו חרב,
- ועתה ילכו בו שועלי ערב,
- מקום אשר זר אליו לא קרב,
- עליו עוד ירמוש נחש ועקרב.
- וכל מצורע, ובעל ילפת או גרב,
- עלינו ישחק, אף ישיש אלי קרב.